

В. СВІТСЬКА ЛІТЕРАТУРА

В XVI та XVII століттях у русинських країнах майже не було світської літератури. Цікавим є той факт, що рух Відродження та гуманізм настільки звично йдуть поряд із рухом Релігійної реформи, що навряд чи можна уявити одне без іншого. Вірогідно, русинські країни підтримали б ідеї Реформації, хоча й протестували проти культури художньої літератури. Майже всі письменники були священнослужителями: серед них немає Бельського, Кохановського чи Гурницького. Твори мали релігійний характер, за рідкісними винятками: марно було б шукати сонети, оди, трени, сатири, трагедії, філософські есе, просвітницькі трактати, політичні твори, нові та дуже привабливі жанри, з яких сусідня Польща могла б запропонувати блискучі зразки.

Ключ до розгадки цієї таємниці не змусив довго чекати: русинські країни не розвивали власну світську літературу, оскільки переймали польську. На русинських землях з'явилися кілька талановитих письменників, які писали виключно польською. Серед них - Оріховський, канонік Перемишля, який народився в родині дрібного польського дворянина та дочки священника, який любив називати себе «*gente Ruthenus, natione Polonus*» («Роду руського, нації польської»)¹. Гербурт, професор, а згодом єзуїт, родом з області Львова, охоче згадує у своїх творах прислів'я зі свого краю. Рей, Шажинський, Верещинський, Щербич, Бірковський, Окольський, П'ясецький, Шимонович, Зиморович, Юзефович також походять із русинських країн, і всі вони пишуть польською². Галичина, з її багатством і мальовничістю, надихала поетів, проте виражалося їхнє захоплення через латинську або польську мови. Так, в 1584 році Себастьян Кленович докладно описав Червону Русь у своїй латинській поемі «*Роксоланія*». Шимон Зиморович у своїй праці «*Sielanki nowe ruskie*», яку опублікував його батько в 1663 році, розповів про своє життя у Львові під час воєн за участі Хмельницького³.

Однак було декілька віршованих або прозових творів, написаних русинами цією змішаною мовою, безліч прикладів яких ми вже мали можливість побачити. Жоден із цих творів не має реальної літературної цінності, і всі вони відображають переважний вплив польських зразків. Швидко розглянемо їх: це буде остання можливість побачити, як русинські країни відкинули візантійську традицію та увійшли до сфери впливу Близького Заходу.

Анонімні рукописи, які передають нам легенди або народні казки цього періоду, зазнали сильного впливу західноєвропейських традицій. Іноді вони зберігають деталі, зрозумілі лише католикам⁴. Їхня мова багата рисами, запозиченими з народної української мови, але вона також відображає особливості польської, навіть попри те, що оригінал, який вони перекладають, є чеським⁵. Іноді трапляються дослівні транскрипції з польської, такі як, наприклад, короткий уривок нижче, запозичений із версії роману «*Аттила*»⁶:

A tak wedle przereczonego rachunku ktore się do prawdy więcej stosuje, gdy Atyłę królem obrano, wtenczas mu było siedmdziesiąt lat i dwie. Stąd sie tedy znaczy, iż on w ten czas, gdy Węgrowie s tatarskiej ziemie wyszli, pięćdziesiąt lat miał i dwie. Co wszystko, jeśli w jedną liczbę złożysz pokaże się, że Atyla był żyw lat sto dwadzieścia i cztery.
(D'après l'édition d'*Atila*, Cracovie, 1574).

А такь ведле пререченого рахунку которое ся до правди болшей стосует, коли Атылю королемь обрано, у тотъчасъ му было семдесять лѣтъ и двѣ. Оттуль ся теди значить, ижъ онъ въ тотъ часъ, коли угрове с татарское земли вышли, пятьдесять мѣлъ лѣтъ и двѣ, што все, если в одну личбу сложишь, покажется же Атыла былъ живъ лѣтъ сто двадцать и чотыры⁷.

¹ Його походження вплинуло на його словниковий запас. Можна побачити такі форми, як *sorom*, *hruby*, *hultaj*, *bohater*.

² О. Первольф, *Slavjane*, III, стор. 138-145.

³ Шимон Зиморович розпочав з написання польської поеми «*Roxolanki to jest Ruskie panny*» (написаний у 1629 р., опублікований у 1654 р.). Але тут русинська країна згадується лише для створення досить розмитої атмосфери: ідилії.

⁴ Бібліографія на тему: А. Веселовський А. *Iz istorii romana i pověsti*. Санкт-Петербург, 1888 р.; Ю. Карський, *Bělorusy*, том III, частина 2, стор. 47-66; М. Грушевський, *Історія української літератури*, том IV, вип. 1, стор. 101, примітка 1.

⁵ О. Первольф, *Slavjane*, III, ст. 224, примітка 5.

⁶ Цей рукописний текст в Познані опублікований А. Веселовським у праці «*Iz istorii romana i pověsti*» (Санкт-Петербург, 1888 р.) і прихований А. Брюкнером в *Archiv für slavische Philologie*, IX, ст. 345.

⁷ Цит. О. Первольф, *Slavjane*, том III, ст. 225, прим. 1.

Літописи, написані в русинських країнах із кінця XV століття, відомі під назвою *Литовських літописів*, оскільки здебільшого у них згадується про життя регіонів, що входять до складу Великого князівства, натхненні палким литовським патріотизмом. Ці історичні звіти дійшли до нас через численні рукописи, найстаріші з яких датуються 1482 роком, а останні були скопійовані в XVIII столітті. З середини XVI століття в мові відчувався сильний польський вплив⁸, що помітно навіть у знаменитій «*Биховецькій хроніці*», де литовська знать, стверджуючи, що вона сходить до Палемону, «римського князя», гордо виступала проти польської шляхти⁹.

З того моменту, коли поляки почали друкувати літописи, русини Литви більше не створюють великих творів. Натомість вони адаптують або транскрибують польські твори. «*Kronika wszytkiego świata*» Марціна Бельського була неодноразово перекладена частково або повністю¹⁰. Один з таких перекладів, що, як стверджується, написаний «русинською мовою» (*dialektom ruskim est złożona*), є своєрідною транскрипцією, про що свідчить наведений фрагмент:

... Gdy byl sędzią nad Żydy Labdon albo Habdon syn Hellel, roku iego roskazowania trzeciego, byly wielkie walki Troianow z Greki, o ktorych wiele Poetów y Historykow roznie pisało, przyczyny rozmaite dawaiąc, między imi też tha iedna była... (f. 53 verso do la Chronique de 1564).	Кгда был судею над жидаы Авдон сын Елеско, року его росказованя третего, были войны великие троян із кгреки о которых много поетов и историков много писало, причины rozmaityи даваючи межи ими теж тая одна была... (f. 77 verso ¹¹)
--	---

«*Kronika Polska*» того ж автора використовується в подібних умовах, і легко виявити зв'язок, що формує низьковклінність¹². Паралельне дослідження можна провести щодо *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkie Rusi* Мат'є Стрийковського¹³.

Русинські країни довгий час не знали драматичних вистав, і зразки знову ж таки надходять із Заходу через Польщу.

Перші русинські п'єси були написані для шкіл Львівського православного братства. Вони датуються останніми роками XVI століття, але до наших часів не збереглися. Про їхнє існування свідчить скарга Жана Вишенського, який звинувачує львів'ян у тому, що вони найбільше переймаються тим, аби «ставити комедії та грати їх»¹⁴. Збереглося кілька пізніших робіт, і всі вони відзначаються переважним впливом Польщі. Єдиний виняток - речитатив на тему Страстей Андрія Скульського, натхненний старовинним візантійським *Χριστός πασχων*¹⁵. Вплив польських зразків проявляється у виборі теми й способі її інтерпретації. Так, Різдво, час Страстей, свято Пасхи стають приводом для невеликих повчальних п'єс або коротких містерій, зразки для яких надають

⁸ Ю. Карський, *Bélorusy*, tome III, частина 2, ст. 95.

⁹ *Polnoe sobranie russkich lëtopisej*, том XVII, стор. 473-572, Ю. Карський, *op. cit.*, стор. 102-102.

¹⁰ Ю. Карський, *Bélorusy*, III, част. 2, стор. 83-84.

¹¹ Там же, ст. 87. Русинський рукопис належить Ленінградській публічній бібліотеці (Ф. IV, № 688).

¹² Порівняння проводилося з рукописом Ф. IV № 152 Ленінградської публічної бібліотеки Ю. Карським, стор. 89-90.

¹³ Порівняння зроблено з рукописом Ф. IV, № 668 Ленінградської публічної бібліотеки, складеної Ю. Карським, *op. cit.*, стор. 90-93.

¹⁴ В. Резанов, *Українська драма*, том I, Київ, 1926, ст. 13. З цієї роботи вийшли томи I (1926), III (1926), IV (1927), V (1928), VI (1929). Див. *Škol'nyja dějstvija XVII-XVIII st. i teatr Ėзуїтів*, Москва, 1910 р..

¹⁵ Вършъ зъ трагодіи «Христосъ пасхонъ» Григорія Богослова, першіи въ святий Великій Пятокъ при Положенню Плащенницъ до гробу, другів на пресвітлий день Воскресенія Господа нашего Ісуса Христа, Львів, 1630. — Передруковано В. Щуратом, «*Christos paschom*», *l'vivs'ki viršovani pryvit Iv. Frankovi* (Львів, 1916, стор. 137 і наст.) в *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Ševčenko* (томи CXVII і CXVIII), так само як В. Резанов, *Drama ukrajins'ka*, том I, стор. 73-90. Візантійська трагедія датується XI або XII століттям. Вона була передрукована Мінем, "Грецька патрологія", том XXXVIII, Париж, 1862, стор. 134-333.

В. Резанов також виявляє вплив цієї візантійської п'єси на працю Йоаникія Волковича: *Rozmyšljanje o mucě Christa Sprasitelja našego, pritym veselaja radost' z triumfalnogo jeho Voskresenija*, Львів, 1631 р. Перевиданий, з передмовою М. Возняком: «*Dijalog Joannikija Volkovyča z 1631 r.*», в записках Наукового Товариства імені Шевченка (том CXXIX, 1920, стор. 33 і наст.) і В. Резановим, *Драма українська*, том I, стор. 93-127. Але він визнає (стор. 24-25), так само як М. Возняк, що Волкович черпав натхнення з польських зразків, зокрема, в творі Бартошевського *Cień pogrzebu P. Jezusowego*, датованому 1630 роком.

Польський народний театр і Театр єзуїтів¹⁶. Памво Беринда відкриває серію 1616 року, пишучи свої вірші на тему *Народження Спасителя*¹⁷. «Життя святих» Скарги знову знаходять хороше застосування, наприклад, в «Алексіс», який був виконаний у Києві в 1674 році на честь царя Алексіса Михайловича¹⁸. У «Страстях» часів Хмельницького¹⁹ все нагадує шкільну драму громадських училищ: строгі замальовки сцен, які вимальовуються між прологом і епілогом, поява наприкінці символічного персонажа - Плачу (*Plač*), що відповідає *Lament* або *Plankt* з п'єс єзуїтів; вихід на сцену язичницьких божеств: Ерінніса, Алектос, Тисифона й Межера²⁰. Ймовірно, що в училищі, заснованому в Києві Могилою, студенти близько 1640 року ставили п'єси латинською і польською мовами²¹. Між іншим, у творах, написаних слов'яно-русинською мовою, польська мова з'являється настільки часто, що можна знову говорити про транскрипцію: так, в *Dialogus de Passione Christi*²², написаному кирилицею, пролог повністю оголошується польською мовою: *A to wszystko ruskim dialektem stanie*; у наступних п'яти сценах мова настільки рясніє полонізмами, що Іван Франко зауважив: «Здається, що автор пише польською принаймні, що перед ним є один або кілька польських зразків, з яких він іноді запозичує цілі вірші»²³.

Серед творів світської прози особливе місце займають панегірики. Ця назва використовується для похвали видатним особистостям, а також для компліментів, адресованих гостям, начальству чи покровителям в безлічі випадків. Жанр панегірика користувався великим успіхом у Польщі, як у Краківській академії, яка щорічно влаштовувала змагання на написання цих красномовних творів²⁴, так і в єзуїтських коледжах, де всі відвідування відзначалися декламацією текстів. Красицький у своїй книзі «Монахомахія» висміював цю стійку манію сторіччя.

З польських країн звичай панегіриків перейшов у русинські країни. Для їхнього створення використовують слов'яно-русинську, але ще частіше польську й латинську мови. Панегірики, написані кирилицею є найстарішими: ті, що були проголошені в 1591 році перед митрополитом Михайлом Рагозою від імені Львівського братства²⁵, або ті, які були адресовані архимандриту Єлисею Плетенецькому²⁶. Потім з'явилися латинські тексти, такі як, *Sol post occasum oriens, ad spectandum oratione propositus*..., прочитаний в Києві в 1640 році²⁷, або *Teritoria venienti Kioviam... illustrissimo... Kisiel*, в 1646 році²⁸. Врешті-решт, православні почали використовували польську мову, навіть коли прославляли церковних діячів. Наведемо до прикладу похвали Іоанікія Галятовського (1585) і Климента Тризни, настоятеля монастиря Святого Духа у Вільно, автором яких є Пилип Іванович. Етьєн Яворський запровадив характерну особливість цього жанру, для якого зазвичай використовував латину або польську мову. Нині більшість його творів втрачено, а ті, що залишилися, не можуть бути ідентифіковані з достатньою впевненістю. Проте до наших часів зберігся важливий текст польською мовою - похвали митрополита Варлаама, відомі під назвою: *Pełnia neubywaiącey chwały w herbowym xiężyciu*, які з'явилися і були надруковані в 1691 році в Києві²⁹.

¹⁶ Св. Віндакевич, *Teatr ludowy w dawnej Polsce*, Cracovie, 1902. Дивіться, зокрема, другу частину, яка стосується таємниць Різдва та Богоявлення.

¹⁷ *Na Roždestvo Gospoda Boga i Spasitelja našego IS. CHA, věřšě dlja utěchi pravoslavnym christianom*. Перевиданий В. Резановим, *Drama ukrajins'ka*, том I, стор. 57-70.

¹⁸ Перевиданий В. Резановим, *Drama ukrajins'ka*, том V, стор. 123-188 ; див. також *ibid.*, стор. 12-13.

¹⁹ *Djstvie na strasti Christovy spisano* ; опублікований В. Резановим, *op. cit.*, том III, стор. 65-108. Цей твір зберігся лише у колекції 1707 року.

²⁰ В. Резанов, *op. cit.*, III, стор. 68-70.

²¹ В. Резанов, *op. cit.*, III, ст. 3.

²² Перевиданий І. Франко в *Kievskaja starina* (1891, квітень, стор. 137-154) і В. Резановим, *Drama ukrajins'ka*, том X, стор. 185-200. Зберігається в копії 1670 року, але вважається старшою.

²³ Цитата В. Резанова, I, ст. 51.

²⁴ Лукашевич, *Historia szkół*, I, ст. 207.

²⁵ С. Голубев, *Panegirik podnesennyj v 1591 godu L'vovskim bratstvom mitropolitu Michailu Ragozě*.

²⁶ С. Голубев, «Panegirik kievopečerskomu archimandritu Eliseju Pleteneckomu 1618 goda», *Trudy Kievskoj duchovnoj akademii*, 1906, n° 6, стор. 296-350.

²⁷ Титов, *Materijaly*..., ст. 527.

²⁸ *Ibid.*, ст. 529.

²⁹ Максимович, *Sobranie sočinenij*, III, стор. 709-712.

Ворожість козаків до Польщі не заважає їм любити польські панегірики. Саме польською Орлик, письменник запорізької армії, вітає Мазепу; саме польською його «*Alcides rossyjski tryumfalnym laurem ukoronowany*» святкує в 1696 році перемогу росіян і козаків над турками.

Звичай робити вітальні промови був поширений у Москві й тривав там упродовж усього XVIII століття у формі *slova pochval'nye*³⁰. Панегірики польською мовою також були тут відомі: наприклад, «*Ślawa heroicznych dzieł*», написаний в 1698 році П'єром Терлецьким³¹; або, хвала, якою вшановували перемогу Петра Великого після повернення з Нарви в 1709 році³².

Жанр панегірика знаходить особливе застосування завдяки Іоаникію Галєтовському, який використовує його у своєму повчальному творі. Цей письменник показує у формі церемоніальної промови похвали Богородиці, встановлюючи за допомогою класичних ораторських фігур, що Богородиця досконало володіла сімома вільними мистецтвами. Після цього він завершує свою роботу різноманітними поетичними вправами вищої школи: дві загадки, анаграма, поліндри, логогрифи, хроностикон і акростиhi...³³

Риторика, яку викладали в православних школах, а згодом у Київській академії, не відрізнялася від лекцій того ж типу, які єзуїти викладали у своїх училищах. Мистецтво красномовства тут зводилося до серії практичних прийомів, покликаних полегшити новачкам складання панегіриків. Вони містили протоколи титулів, які слід було застосовувати до різних персонажів, а також зручні словники, де в розділі під загальною назвою записані найбільш уживані метафори й міфологічні або історичні алюзії. Велика частина цієї риторики написана латиною; одна з найвідоміших робіт: *le Penarium Tullianae eloquentiae, ad usus politicos Roxolaneae juventuti in collegio Kijovo-Mohilana a R. Patre et Professore rhetorices J. Krokowsky accommodatum*, що датується 1683 роком³⁴. Русини намагатимуться звільнитися від вилучення цієї формалістичної риторики лише в XVII столітті, під впливом протестів Феофана Прокоповича, більш того під впливом класичних творів, написаних у Франції та відомих без посередників.

Є серія робіт, які, однак, краще відображають вплив польських листів на нариси русинської літератури: це віршовані твори. У русинських країнах не було традиції літературної поезії. Стародавніх слов'янських віршів не існувало, і ніхто ніколи не наважився спостерігати, як люди використовували мелодійні якості мови у своїх піснях. У XVI столітті, коли русини дізналися про існування мистецтва поезії, деякі з них намагалися глибше осягнути його секрети. Проте замість того, щоб звернути увагу на популярну поезію, вони вважали, що можуть запозичити ритмічні прийоми, які використовували в Греції чи Польщі. Ті, хто був найменше обізнаний, зверталися до візантійських граматичних трактатів, де знаходили правила просодії слов'янської мови. Так, як греки протиставляли о (ō) до ѿ (ō), е (ē) до ѣ (ē), вони уявляли, що подвійне написання слов'янських і і ѿ, е і у, відображає відмінності в довжині. На основі цього хибного висновку вони створювали просодію, що не відповідала жодній реальності. Лаврентій Зизаній у своїй «*Grammatika slovenska*», опублікованій у Вільно в 1596 році, а також Мелетій Смотрицький у своїй «*Grammatiki slovenskija pravil'noe Syntagma*», виданій в Ев'є в 1619 році, пояснюють, що в слов'янській мові були короткі та довгі голосні, а також пасивні, позиція яких визначалася довжиною. Лаврентій Зизаній наводить наступну таблицю голосних і дифтонгів:

довгі: и, ѣ, ѿ, а

короткі: е, о, у

пасивні (*dvoevremennija*): а, і, ж, в

дифтонги: ы, ю, іа.

³⁰ З 1682 року з'явилося перше *pozdravlenie* польською мовою, адресоване царівні Софії Олексіївні (І. Шляпкин, *Sv. Dimitrij Rostovskij*, стор. 66, примітка 2).

³¹ *Izdaniya Obščestva ljubitelej drevnej pis'mennosti*, n° VII.

³² Пекарський, *Nauka i literatura v Rossii pri Petrě Velikom*, Санкт-Петербург, 1862, I.

³³ *Skarb pochwały z kożdey nauki wyzwoloney do skarbnicy Najświętszey Bogarodzicy Ieleckiey*, od archimandryty Czernihowskiego i Ieleckiego Ioanniciusza Galatowskiego, R. P. 1676, w typographiey Nowogrodzkiey.

³⁴ Н. Петров, *Kievskaja akademija vo vtoroj polovine XVII v.*, Київ, 1885, стор. 139-145; І. Чистович, *Feofan Prokopovič i ego vremja*, Санкт-Петербург, 1868, стор. 5, 11-14; А. Яблоновський, *Akademia kijowska Mohilańska*, Краків, 1900, ст. 175.

Мелетій Смотрицький також наводить аналогічну таблицю, проте він більш обережний щодо її використання в поезії. Його класифікація призначена для «досвідчених» (*dlja iskusnych mužej*), адже, на його думку, слов'яни не скористалися цією просодією. Факт залишається фактом: у своєму дослідженні приголосних він говорить про короткі за своєю природою склади³⁵, як про загальноприйнятий факт, на основі якого він намагається побудувати систему наголосів у слов'янській мові.

Численні спроби написати слов'янські вірші на грецький лад виявилися невдалими³⁶. Крім того, ще до того, як ця просодія, яка зовні імітує грецьку мову, стала зрозумілішою, робилися спроби скласти вірші за іншими техніками, які були абсолютно чужі генію мови. Перший відомий твір слов'яно-русинської поезії датується 1581 роком; він розміщений у заголовку Острозької Біблії і написаний Герасимом Смотрицьким, батьком граматики. Цього разу просодичний процес було скопійовано з польської мови - письменник, так, ніби його мова має постійний акцент, ігнорує тонічні ефекти, його цікавить лише кількість складів і рима. Так народжуються польські *věřšě*, нарівні зі *stichi* в грецькому стилі. Фіксування числа складів і повернення рими справді давало ілюзію ритму, яку марно шукали в гексаметрах, що базувалися на спостереженні довжини, яка насправді не існувала. Це дозволяє зрозуміти, як ця хибна техніка могла зберігатися понад століття. Однак, навряд чи вона була міцною, зрештою вона зникла, коли Тредіаковський, нарешті знайшовши ритм популярних пісень, в 1735 році представив теорію російського тонічного вірша у своєму «*Novyy i kratkij sposob k složeniju rossijskich stichov*».

Таким чином, понад століття в православних школах русинських країн викладалася помилкова формула «слов'янських» віршів того ж типу, що й польські. Усі Поетики одностайні в цьому питанні. Ми наведемо лише один приклад, який подвійно цікавий тим, що він невиданий і водночас особливо примітний. Це рукопис *Poétique*, який знаходиться в бібліотеці Красинських у Варшаві, який було надано студентам Київської академії в 1731 році, всього за чотири роки до важливої реформи Тредіаковського³⁷.

Carmen sclavonicum відображений там, зазвичай, поряд з *carmen polonicum*, і протиставляється *carmen latinum*:

«*Poesis sclavonica et polonica differunt a latina: 1° per idioma divisum; 2° non considerat quantitatem sicut latina sint ne syllabae vel longae vel breves et quomodo orinde sunt ponendae, nisi solum indigent numero syllabarum; 3° in omni carmine sclavonico et polonico spectatur finis seu terminatio, quae quidem cum alterius carminis fine et terminatione convenire debet ut integra eadem sit syllaba... quod non servatur in latino carmine*» (f. 91).

Русинів, які складали вірші за польським методом, було багато: налічувалося тисячі сторінок, на рими яких вони рівнялися. Ми можемо обмежитися коротким викладом жанрів, до яких застосовувалася ця рукотворна поезія, оскільки твори самі по собі є посередні та не заслуговують окремого вивчення.

Перші вірші були написані для того, щоб прокоментувати герби, що свідчили про прихильність покровителя³⁸. Катрени або секстини не відрізнялися ані натхненням, ані стилем. Приблизно з 1630 року вони поступилися місцем присвяченням у прозі.

³⁵ Він розрізняє певні приголосні, які він називає *obojaščajuščaja*; це - б, в, г, д, к, п, с, т, х, ц. Визначає їх наступним чином: Сице реченна, яко вмѣрь стіхотворнаго художества таємным предкражена, предидушь слогу естествомъ кратокъ обоящаютъ: сирѣчь общѣ творят (ст. 17).

³⁶ Засадкевич, *Meletij Smotrickij kak filolog*, стор. 95-97.

В. Перетц показав, що навіть на початку 18 століття, за часів Петра, вірші складалися за системою Смотрицького. В. Перетц, *Zamětki i materijaly dlja istorii pėsni o Rossii*, Санкт-Петербург, 1901, стор. 2-7.

³⁷ *Vis poeseos per tres idiomatum gradus sub almis illustrissimi Raphaelis auspiciis ducens humanistas neovates Kiewomohylanes aggredientes arduum Musa Sophiae Parnassum... proposita, pro communi poetarum usu per R. P. Professore poeseos P. Hieronimus Mitkiewicz demonstrata, anno quo luxit Raphael candore virorum Kijoviae, cujus fama perennis erit* (1731). Рукопис Бібліотеки Красинських № 3409; catalogue Pułaski, № 430.

³⁸ Перші датовані вірші коментують герб князя Острозького в *Острозькій Біблії* (1581 р.). - 1585 рік - вірші Андрія Римши на гербі Е. Воловича в *Sbornik*, надрукованому в Вільно; вірші того ж поета про герб Сапуха в *Литовському статуті* 1588 року; коментар Леона Мамонича до герба Луки Мамонича в *Псалтирі*, надрукований у Вільно в 1593 році. Тексти з нижчого періоду див. Ю. Карський, *Bėlorusy*, том III, частина 2, стор. 130-133.

Нове віршування також використовувалося педагогами на ранньому етапі. Андрій Римша пише в 1581 році «Римовану хронологію», яка публікується на двох сторінках ін-фоліо³⁹. Граматика Лаврентія Зизанія починається кількома дидактичними рядками:

Грамматика писма всѣхъ научаетъ,
Четырма частьми латве уразумляетъ,
Орѳографією и Просодією,
Синтаксисомъ и Этимологією⁴⁰.

Однак найчастіше ці вірші використовуються у хвалебних творах різних жанрів: від привітальних компліментів до панегіриків. У «Поетиці», написаній в Києві в 1687 році, у розділі, присвяченому різним видам віршів, зазначено, що «майже всі вони мають основну ціль - компліменти». Звідси випливає й їхній поділ відповідно до обставин: весілля, народження, візити, одужання, вираження подяки, смерть⁴¹.

Першим прикладом таких віршів є Простфóнѣца, адресований архієпископу Львівському братством міста 17 січня 1591 року. Це серія катренів, написаних досить стриманою мовою, але в яких відчувається наслідування польським зразкам.

Більш важливим твором є «*Vězerunk cnot...*» Єлисея Плетенецького, твір Митури, надрукований у Києві в 1618 році⁴². Збірка містить дев'ять невеликих творів, у середньому по двадцять віршів кожен, і тільки один з них об'ємний. Поет описує герб Плетенецьких, оспівує заслуги архімандрита Єлисея, згадуючи його нововведення, зокрема заснування друкарні в Лаврі. Александрійські вірші не перевантажені риторичними переплетеннями, однак древні алюзії відображають смак того часу.

Гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного після його смерті вшановували в 1622 року ректор Київської школи Касіян Сакович і двадцять учнів⁴³. Збірка, хоч і нерівної цінності, говорить про смерть, якості померлого і прощання, де він звертається до дружини й армії. Цього разу польсько-латинська риторична традиція стає більш очевидною⁴⁴. Наприклад, у короткому уривку видно, наскільки впливали відсилання до класичної античності.

Несмертелной славы достойный Гетмане,
Твоя слава в' молчаню нѣкгда не зостане,
Поки Днѣпръ з' Днѣстром' многорыбные плынути
Будутъ: поты дѣлности тежъ твои слынути.
Не зайдешъ в' глубокое нѣкгда запомнѣня,
Анѣ ты лѣта пустятъ в' долгое молчѣня
Бо если выхваляетъ Кгреція Нестора,
Ахіллеса, Аякса, а Троя Гектора.
Атенчикове славятъ Кроля Периклеса,
И славного оного з' нимъ Темистоклеса.
Римъ зась зі смѣлости своего хвалить Курциуша:
И з' щасливыхъ потычокъ славить Помпеюша.
Теды тежъ и Россія Петра Саидачного

³⁹ Текст відтворив Ю. Карський, *Bělorusy*, том III, частина 2, стор. 127-130. - Римша також був автором творів польською мовою. Наприклад, ми маємо *Chorographia albo Topographia ... z lacińskiego języka na Polski przetłumaczona* Vilna, 1595.

⁴⁰ Текст відтворено у творі Н. Засадкевича, *Meletij Smotrickij kak filolog*, ст. 78.

⁴¹ Н. Петров, «О slovesnych naukach i literaturnych zanjatijach v Kievskoj akademii», *Trudy Kievskoj duchovnoj akademii*, 1888, листопад, стор. 83 і 348.

⁴² Перевиданий Титовим, *Materijaly*, стор. 14-17.

⁴³ Вірш на жалосный погребъ зацного Рыцерь Петра Конашевича Сагайдачного, Гетмана Войска Его кр. Млсти запорозкого. Зложоный презъ Инока Касіана Саковича, Ректоръ Школъ Киевских, в' брацтвѣ. Мовленые от его спудеов на погребѣ того Цного Рыцера в' Києвѣ, в' Недѣлю Проводную, Р. Б. 1622, Київ. Перевиданий Титовим, *Materijaly*, стор. 37-50.

⁴⁴ М. Возняк, *Istorijsja ukrajins'koji literatury*, II, ст. 282.

Петро Могила неодноразово ставав об'єктом похвали у віршах. У 1630 році⁴⁶ друкарі Лаври розпочали серію хвалебних творів, а учні вшановували свого вчителя та захисника. У 1633 році йому присвятили збірник під назвою «Євхаристиріон»⁴⁷. Починається він традиційним коментарем до герба, за яким йде посвята, створена професором риторики Софронієм Почаським. Могили порівнюють із золотом та діамантами: Петро — «неоціненний камінь». Ортодоксальні віряни знаходять притулок «під шатром його щедрості й під покровом його старання». Далі йдуть віршовані описи «садів» науки - Гелікона і Парнасу:

Геликонъ, то есть садъ умѣтности первый...
Парнасъ, albo садъ умѣтности вторый...

На Геліконі процвітають вісім наук, кожна з яких має назву *koren' umětnosti*, а саме: граматика, риторика, діалектика, арифметика, музика, геометрія, астрономія й теологія. Кожний з цих наук присвячено невеличкий вірш. Що стосується Парнасу, це місце проживання дев'яти муз, відомих як *lětorosl' nauk*, а також Аполлона, *lětorosl', cvět i ozdoba všech nauk i umětnostij*. Кожне божество оспівується коротким віршем. Вся книга пройнята язичницьким духом Відродження; християнство тут нагадує лише згадка про Богородицю. Крізь ці вірші проходять образи Пегаса, Прометея, Атласа, Геракла, Орфея в супроводі античних героїв: Ахілла, Гектора, Фемістокла. Ми отримаємо уявлення про тональності цих кількох строф на початку, де Аполлону пропонується прийти та підготувати місце для Мінерви в самій цитаделі православ'я - Лаврі:

Справцо Плянет пресвѣтлых, Кролю звѣздъ вшеляких,
Вдѣчних' годинъ отмѣно, часов' не еднаких',
Фебе давцо свѣтлости, всего свѣта око,
Котрого в' зрок' всю землю занимает' широко:
Спусти на нашъ Хоризонтъ скутокъ твоей mocy,
Би не усхли от зимы новыи овоцы.
Завитай до Печерских' садовъ цнотородныхъ,
И до краевъ Россійскихъ в' Науку голодныхъ:
Тамъ впрод звал' чишъ Пвтона, Цикліопы зголдуюші,
А на приѣздъ Минервѣ мѣстце приготуешъ.
Есть Геликон, сут' Музы в' Парнасском покою,
заразь зачнут' весолый Кант' пѣсний с' тобою.⁴⁸

Що б Іван Вишенський сказав про таку метаморфозу Святилища?

У 1633 році друкарі продовжили традицію хвалебних віршів, видавши дві великі поеми під назвою *Εὐφώνια*⁴⁹. Того ж року їхньому прикладу наслідували учні братської школи, але вже польською мовою. Вони складають знамениті: *Mnemosyne ślawy, prac y trudów... oycy Piotra Mohiły... na pożądany, onego wjazd do Kijowa, od Studentów Gymnasium w Bractwie Kijowskim przezeń*

⁴⁵ Титов, *Materijaly*, ст. 48.

⁴⁶ Умнологія, си есть пѣснословіе, albo пѣснь през' части писмом мовленаа на день Вѣскресенія Господа нашего Иисуса Христа. Пану, пастыру, опекунови и добродѣви своему през' дѣлатели в' тѣпографіи в' даруночку низко принесенаа, Київ, 1630. Перевиданий Титовим, *Materijaly*, стор. 234-239. Ця колекція складається з дванадцяти куплетів, кожен підписаний одним із типографів Лаври.

⁴⁷ ЕУХАРИСТНРИОН, albo вдѣчностъ... отцу Квр Петру Могиль... одъ спудеовъ Гвмнзійум его Милости з школы Реторіки, за гойныи добродѣйства, собѣ и Церкви провославной, в' фундованю школь показаныи, Київ, 1632. — Перевиданий Титовим, *Materijaly*, стор. 291-305.

⁴⁸ Титов, *Materijaly*, ст. 303.

⁴⁹ ΕΥΦΩΝΙΑ веселобрмячая, на высочеславный Оронъ Митрополія Кіевской щасливе вступуючому... отцу квр Петру Могиль..., от тѣпографовъ в... святой чудотворной Лаврѣ печерской працюющихъ, при унижономъ поклонѣ прудко дедико ваяна, Київ, 1633. — Перевиданий Титовим, *Materijaly*, стор. 306-309.

fundowanego świata podana. В написанні цієї роботи взяли участь чотирнадцять студентів: тут ми спостерігаємо один із кращих доказів польського впливу моди й мови. Вірш у формі піраміди та акровірші свідчили про те, що молоді православні знали про технічні тонкощі не менше, ніж ритори єзуїтських колегій.

В 1635 році вихованці православного братства у Вільнюсі також писали польською мовою для вшанування своїх наставників Йосипа Бобриковича, єпископа Мстиславського й Могильовського. Вони складаються з дванадцяти тренів і двох елегій, які з'являються під цією назвою: *Echo żalu na głos amentującego po nieplakanej śmierci patrona swego, w Bodzie przewielebnego Ojca jego M, Ojca Jozepha Bobrykowicza, episkopa Mścislawskiego y Mohilowskiego, Archimandryty Wileńskiego, odprawujące się w kongregaciej studenskiej Konstantina y Heleny przy cerkwi św. Ducha*⁵⁰.

Життя борця за православ'я Афанасія Филиповича було описане в польських віршах⁵¹, і, що ще більш навдивовижу, епітафія лексикографа Памви Беринди була римована польською мовою його сучасником Атанасієм Кальнофойським у його роботі «*Тератургіма*»⁵².

Той самий хвалебний жанр використовувався для прославлення Бога, Богородиці та святих. У 1616 році Беринда започаткував новий метод, видавши невеликі вірші на честь святого Стефана, святого Василя, Обрізання та Преображення. Ці короткі вірші він друкує за мотивами «*Věrsě na Roždestvo*». У 1625 році Тарасій Земка додав до *Акафіста*, виданого у Києві, заклик до Христа приблизно з тридцяти рядків⁵³. Кирило Транквіліон розвиває сміливість у своїй роботі «*Perlo mnogocěnnое*», опублікованій в Чернігові в 1646 році, в якому міститься двадцять віршів, три з яких написані у формі діалогу і присвячені релігійним темам. Іоаникій Галатовський у своєму «*Nebo новое*», надрукованому у Львові в 1665 році, змушує десять Сивіл передбачити долю Богородиці. Симеон Полоцький - став найвідомішим серед цих поетів. Він почав зі спроби написати польською мовою «Акафіст Богородиці», а згодом кілька невеликих віршів, які складають два великих томи, опублікованих в 1678 році: *Vertograd mnogocěnnij* і *Rithmologion*.

Ця силабічна поезія, привнесена з Польщі, не враховувала особливої геніальності російських діалектів. Однак, вона підготувала ґрунт для сучасної поезії, ознайомивши реформаторів із низкою поетичних прийомів, якими вони могли скористатися. Як зазначає В. Перетц: «Силабічний вірш відображає те, що зазвичай називають тонічним віршем, з римою, строфою, перенесенням слів, протиставленням чоловічих і жіночих віршів. Інакше й бути не могло: Тредіаковський і Ломоносов, які застосовували тонічний вірш, були синами свого століття. Вони навчалися у теоретиків силабічного вірша, які, крім того, під тиском життя почали відчувати вплив польської мови»⁵⁴. Такі були найбільш віддалені, але водночас і довготривалі наслідки польської поезії для русинських країн.

Немає потреби робити висновки з усіх перелічених фактів - вони говорять самі за себе. Ні законодавчі положення Литовського статуту та місцеві привілеї, ні одностайність церковних письменників у формуванні теорії писемності не змогли зупинити постійний прогрес польської мови. Польська мова повністю витісняє слов'янську з канцелярій та реєстрів. Вона швидко стає єдиною мовою полемік і постійно використовується для повчання вірян, як уніатів, так і православних. Там, де слов'янській мові, підкріпленій місцевим діалектом, вдається зберегти себе, ціною такого рабства, щодо польської моделі є серйозне порушення її оригінальності - як у

⁵⁰ Див. К. Харлампович, *K istorii Zapadno-russkago prosvěščenija*, ст. 49.

⁵¹ І. Шляпкін, *Sv. Dimitrij Rostovskij*, ст. 107.

⁵² Київ, 1638. Див. І. Сахаров, *Skazanija russkago naroda*, том II, ст. 6.

⁵³ Перевиданий Титовим, *Materijaly*, ст. 133.

⁵⁴ *Zamětki i materialy dlja istorii pěsni v Rossii*, Санкт-Петербург, 1901, ст. 54. Н. Петров в іншому місці показав, як леоніновий вірш був переходом між багатоскладовими й тонічними віршами і як цей вірш досяг такого ступеня досконалості у деяких авторів, наприклад, Кониського, що їх можна вважати кращими, ніж перші спроби тонічної перевірки Тредіаковського (*Trudy Kievskoj duchovnoj akademii*, 1866, том II, с. 329).

ритміці, так і в лексиці. Є безліч прикладів цього явища. Стара слов'янська традиція поступово занепадає, а русинські країни охоче приймають молоду польську мову і літературу. Залишається тільки пояснити причини цього "надмірного визнання" на тлі такої "негідності".